

de fysieke leeromgeving als stimulerende factor voor leren

Steeds meer scholen zoeken naar mogelijkheden om hun visie op de ontwikkeling en het leren van kinderen te vertalen in een gebouwelijk ontwerp, zodat het gebouw daar, naar hun oordeel, goed bij aansluit. Ze doen dat in de verwachting dat zij leeromgevingen kunnen vormgeven, die het leer- en ontwikkelingsproces van leerlingen optimaal faciliteren.

Een in het oog springend kenmerk van veel nieuwe/ vernieuwde schoolgebouwen zijn de grotere, open ruimten (leerwerkruimten in het primair onderwijs, leerpleinen in het voortgezet onderwijs). Ervaringen hiermee zijn nog nauwelijks in beeld gebracht en gedocumenteerd en er is nauwelijks onderzoek gedaan naar de effecten hiervan op leerlingen en leraren.

Hervion College te 's-Hertogenbosch: Leerplein onderbouw

KPC Groep heeft daarom samen met Hevo en RO groep onderzoek gedaan naar ervaringen van gebruikers bij het werken met grotere leerwerkruimten. Dit onderzoek is onderdeel van een reeks katernen over ontwikkelingen in het onderwijs. Daarbij wordt ingegaan op vragen als: Brengen de nieuwe of vernieuwde leeromgevingen ook wat men ervan had verwacht? Hoe is het proces van visie tot ontwerp en van ontwerp tot gebruik van het gebouw verlopen? Op basis van literatuur, gesprekken met experts en reflecties van de onderzochte scholen worden aanbevelingen en tips geformuleerd voor scholen die hun onderwijsvisie gestalte willen geven in het gebouw.

Onder een leerplein of leerwerkruimte wordt een leer- en werkomgeving verstaan met globaal de volgende algemene kenmerken (die overigens niet altijd allemaal aanwezig hoeven te zijn):

- bepaalde zones in de ruimte zijn gekoppeld aan functies of activiteiten rond bepaalde vak- of leergebieden, al dan niet met een integrale benadering van leerinhouden;
- de ruimte - bedoeld voor twee of meer basisgroepen leerlingen - is geschikt voor verschillende groepeerings- en werkvormen;

- er zijn meerdere docenten/begeleiders betrokken bij het onderwijs;
- er is sprake van een flexibele roostering.

Het katern geeft scholen, die overwegen de leeromgeving anders in te richten, informatie uit theorie en onderzoek. Op basis van deze informatie kunnen zij meer 'evidence informed' beslissingen nemen.

In het onderzoek hebben de volgende vragen centraal gestaan:

- Hoe ziet het gebouw er qua indeling en inrichting uit?
- Hoe is het bedoeld: waarom is gekozen voor deze indeling en inrichting?
- Hoe wordt het gebouw gebruikt en in welke opzichten wijkt dat af van het oorspronkelijke plan? Wat was de aanleiding voor die afwijking(en)? Is het gebouw voldoende flexibel om aanpassingen te realiseren?
- Wat zou de school achteraf anders hebben gedaan?

Het onderzoek naar ervaringen van diverse scholen in PO en VO heeft nog een verkennend karakter en richt zich met name op de ervaringen van leerlingen, medewerkers en (zijdelings) ouders.

"Een leerzame constatering is dat het nodig blijkt om niet alleen scholen te begeleiden in de ontwikkeling van hun onderwijsvisie en werkwijzen, maar ook bij het afstemmen met de ontwerper en bij het vertalen van de visie naar daadwerkelijk passende huisvesting. Dus de architect van goede reflectie voorzien, hem meenemen in het proces of wellicht nog beter (gezien de complexiteit van dergelijke processen): ondersteun hem door onafhankelijke professionals die binnen de inhoudelijke context van het onderwijs de omslag kunnen maken naar denken in activiteiten, functies, ruimten, relaties en vierkante meters. Resultaat: een gebouw dat 'duurzaam werkt'; een (brede) school zoals deze is bedoeld."

(John Vernaas, RO groep)

"Wanneer je overlegt met anderen, leer je zelfs meer dan wanneer het wordt voorgezegt. Dan ga je met elkaar in discussie en kom je meer te weten!"

(Bart, leerling voortgezet onderwijs)

Op basis van het beperkte onderzoek kan dus niet precies worden benoemd welke effecten het (vernieuwde) gebouw heeft op de (leerprestaties van de) individuele leerling. Daarvoor spelen te veel andere factoren ook een rol. Wel worden indicaties benoemd, die erop wijzen dat er op het niveau van de individuele leerling winst wordt behaald.

Enkele voorbeelden van constatering:

Een (ver)nieuw(d) schoolgebouw vraagt om een integrale aanpak, die is gebaseerd op de visie.

Voor effectieve onderwijsinhoudelijke veranderingen is urgentiebesef en eigenaarschap nodig. Waarom wil de school het gebouw veranderen? Wil zij dat omdat daarvoor middelen beschikbaar zijn? Of spelen vooral inhoudelijke motieven een rol? Het is van belang dat de motieven en de urgentie worden gedeeld. Dat is een grote stap in de richting van een positief resultaat.

Er is een duidelijke relatie tussen de indeling en inrichting van het schoolgebouw en de onderwijsopvattingen en visie. Om een gebouw optimaal te gebruiken, is het nodig dat er vanuit de visie consequent wordt doorgeredeneerd. Als het onderwijs bijvoorbeeld uitgaat van de intrinsieke motivatie van leerlingen, dan dient niet alleen het gedrag van de leraar daarmee in overeenstemming te zijn, maar ook (de inrichting van) het gebouw: de school maakt een overzicht van de gewenste ruimten met hun functie, kwaliteit en benodigde capaciteit.

Ook flexibiliteit is een belangrijk aandachtspunt. Het moet mogelijk zijn het gebouw op basis van voortschrijdend inzicht aan te passen en te veranderen. Elke verandering zal als vanzelfsprekend getoetst moeten worden aan de (bijgestelde) visie en/of uitgangspunten.

Een nieuw schoolgebouw leidt niet automatisch tot innovatief onderwijs: onderschat het veranderingsproces niet en neem er de tijd voor.

De gebouwen van de onderzochte scholen bieden alle mogelijkheden om te werken volgens het schooleigen onderwijsconcept. Die mogelijkheden worden echter nog niet altijd ten volle benut. De uit het gebouw ontstane onderwijsinhoudelijke veranderingen, waarop het gebouw als het ware preludeert, vragen veel tijd, vooral van de leraren c.q. de leerorganisatie. Vaak moet enige weerstand worden overwonnen.

Veel nieuwe gebouwen zijn erop ingericht dat leerlingen en docenten veel met elkaar samenwerken.

Docenten moeten ermee leren omgaan dat zij veel van elkaar zien en horen. Een docent verwoordde dat als volgt: "Het lastigste is dat je je voortdurend moet realiseren dat je in de leerwerkruimte niet altijd direct kunt zeggen wat je denkt of wilt."

Uit de vragenlijst die leraren hebben ingevuld, bleek dat veel leraren graag samenwerken met anderen, maar dat ze de leerwerkruimte daarvoor niet zondermeer een prettige omgeving vinden. Het heeft consequenties voor je gedrag als docent. Daarom vraagt dit om specifieke voorbereiding, aandacht en intervisie.

"De interviews bevestigen mijn praktijkervaring dat visie, organisatie, leermiddelen en gebouw elkaar beïnvloeden. Bij een goede afstemming versterken ze elkaar, bij een slechte afstemming zwakken ze het potentiële rendement af. Bij elke school is één van mijn aandachtspunten een implementatieplan, waarbij alle vier deze elementen op elkaar afgestemd zijn."

(Lilianne Heemels, Hevo)

Scholengemeenschap Were Di te Valkenswaard

"Opvallend is dat scholen die aan dit onderzoek deelnamen opmerken dat er op leerpleinen sprake is van minder ordeproblemen en escalaties van onwenselijk gedrag. Dit kan worden toegeschreven aan de ruimte die leerlingen letterlijk (fysiek) en figuurlijk (keuzes kunnen maken) krijgen. Het lijkt een bevestiging van de uitspraak van één van de onderzoekers dat leerlingen zich in een aangenaam gebouw aangenaam gaan gedragen."

(Willem van Dam, KPC Groep)

Enkele voorbeelden uit tips van docenten en leerlingen:

- zorg voor discipline en toezicht als leerlingen in een open ruimte zelfstandig werken en samenwerken. Alleen dan zijn deze werkvormen effectief;
- voorkom dat leerlingen en leraren last hebben van geluidshinder in een leerwerkruimte of op een leerplein;
- zorg ervoor dat er verschillende soorten ruimten zijn in de school. Koppel de functies van die ruimten aan herkenbare (verschillende) activiteiten;
- geef leerlingen ruimte om zelf keuzes te maken en ondersteun hen bij hun planning. Een opvallend grote groep (ruim 80 procent) van de ondervraagde leerlingen in het voortgezet onderwijs geeft aan dat zij hun activiteiten goed kunnen plannen. In hun beleving zijn het eerder de leraren die zich niet altijd houden aan de planning. Zij plannen bijvoorbeeld tussentijds een overhoring of toets, zonder rekening te houden met de door de leerling zelf gemaakte planning.

Voor meer conclusies en tips en de gegevens van het onderzoek verwijzen wij u naar het katern 'Bouwen met visie', te verkrijgen bij KPC Groep.

Aanvullende informatie kunt u verkrijgen bij Lilianne Heemels (Hevo), John Vernaas (RO groep) en Cees de Wit en/of Willem van Dam (beiden KPC Groep).«